

Chr. Braun

Max Webers 'Musiksoziologie'

CAS SMITHUIJSEN

In Webers omvangrijke oeuvre neemt de muziek een bescheiden plaats in. Maar wat hij erover heeft geschreven is buitengewoon inspirerend. Dat komt omdat hij strak vasthoudt aan een sociogenetische verklaring van alle muzikale verschijnselen. Voorbeeld daarvan is zijn analyse en classificatie van op de wereld voorkomende toonsystemen. Dat het octaaf juist in het westen – en nergens anders – in twaalf precies gelijke toonsafstanden werd verdeeld, verklaart hij uit de voorliefde voor doelrationele oplossingen die in dit werelddeel alom bestaat.

Weber was van plan een omvangrijke muzieksociologische studie te schrijven. Maar na zijn dood in 1920 lag er alleen een map met losse aantekeningen, een verzameling die hij zelf benoemde met de voorlopige term *Musik-Studie*. Hoewel in de muzieksociologische publicaties van de twintigste eeuw wel van tijd tot tijd naar Weber wordt verwezen, zijn zijn inzichten in de verdere theorievorming onvoldoende benut. Ontoegankelijkheid kan daarbij een rol hebben gespeeld, maar sinds 1992 is dat argument niet meer van toepassing. In dat jaar publiceerde Christoph Braun een overzicht van alle plaatsen in Webers werk waar deze aan muziek refereert. Daarnaast trok Braun de muziektheoretische, muziekhistorische en etnomusicologische bronnen na met behulp waarvan Weber zijn muziekstudie opbouwde. Het onderzoek werd gecompleteerd met een inventarisatie van briefteksten, ongepubliceerde *papers* en losse aantekeningen waarin aspecten van muziek ter sprake komen. Met deze publicatie legt Braun een verband tussen Webers muziekstudie, zijn overige wetenschappelijke werk en de stand van zaken in de muziekwetenschap in Duitsland aan het begin van de twintigste eeuw.

* Heidelberg: Laaber-Verlag, 1992 (Neue Heidelberger Studien zur Musikwissenschaft, Band 20)

Braun laat zien dat er in Webers analyse van de muziek verschillende niveaus zijn te onderscheiden. Het hoogste niveau is dat van de ‘universal-historische’ benadering. Daar vergelijkt Weber de wereldculturen in hun geheel of op onderdelen met elkaar. Zo plaatst hij de Chinese pentatoniek naast de westerse akkoord-harmonische muziek om daartussen de overeenkomsten en verschillen te kunnen registreren. Ze blijken samen te hangen met de wisselende sociale functies die muziek voor haar makers en luisteraars heeft. Hoe veranderlijk die functies kunnen zijn illustreert Weber door er twee ideaaltypisch tegenover elkaar te stellen: de sacrale, dienstbare functie van de aan riten gebonden muziek tegenover de ‘esthetische’, intellectuele functie van autonome muziek in een geseculariseerde samenleving.

Op een ander niveau van redeneren richt Weber zich op wat hij noemt de ‘muzikale ratio’. Bij zijn wetenschappelijke observatie van toonladders en instrumenten ontwaart Weber een dynamische wisselwerking tussen irrationele, ofwel affectieve elementen en een in omvang toenemende rationale onderlaag van muzikale ‘regelbouw’. Veelbetekenend is het dat ook in de westerse muziek het irrationele element zich niet geheel door de ratio laat overheersen. Binnen het geheel van beredeneerde muzikale uitgangspunten blijft een hardnekkige tegenstelling bestaan tussen bijvoorbeeld het respecteren van de wetten van de harmonische drieklank en het desalniettemin voorkomen van laddervreemde akkoorden, doorgangsnoten en dissonanten. Weber verklaart het persisteren van irrationele trekken in de muziek wederom uit hun sociale functie: een componist kan zijn publiek alleen maar boeien door het rationale muzieksysteem op een onnavolgbaar creatieve – deels irrationele – wijze te manipuleren.

Weber laat de muziekgeschiedenis grotendeels parallel lopen met bredere processen van secularisatie. Zo verklaart hij het verschil tussen het muzikale idioom van Palestrina en dat van de iets later levende Monteverdi mede uit verschillende stadia van het seculariseringsproces. De sociale ‘gebruikswaarde’ van Bachs Mattheüspassion in de eerste helft van de achttiende eeuw was ook weer een andere dan die welke kan worden toegekend aan de heruitvoering van de Mattheüspassion door Mendelssohn, een eeuw later. In het eerste geval overheerst nog de religieuze ervaring, in het tweede de esthetische – vindt Weber. Toch is de waterscheiding niet volkomen, want naarmate de wereld verder seculariseert wordt de verlossende rol van de religie door de kunst overgenomen. Er treedt een *Wahlverwantschaft* tussen religie en kunst in werking, waardoor de vorm van de een beïnvloed raakt door de functie van de ander, en omgekeerd.

Weber analyseert muziek ook op het niveau van sociale stratificatie. Weber signaleert een scheiding tussen enerzijds de *ständische* kunstmuziek, en de volksmuziek. De scheiding wordt volgens Weber veroorzaakt door de ‘verwetenschappelijking’ en ‘aristocratisering’ van de kunstmuziek waardoor ze alleen

toegankelijk is voor de *Bildungsprivilegierten*. De scheiding tussen scholastieke kunstmuziek en volksmuziek diende zich al aan in de Griekse samenleving, waar een officiële Atheense muziek, oftewel een Helleense kunstmuziek, zich verheven wist boven de volksmuziek. Deze scheiding in de Griekse antieke muziekcultuur staat model voor een door Weber geconstateerde 'universele' scheiding tussen kunstmuziek en volksmuziek. De wereldgeschiedenis overziend stelt Weber vast dat lokale en etnische verschillen langzaam maar zeker worden vervangen door een overal op gelijke wijze groeiend verschil tussen officiële muziek en volksmuziek.

In zijn inleiding merkt Braun op dat Webers muziekstudie door de wetenschappelijke gemeenschap lange tijd onvoldoende 'sociologisch' werd gevonden. Niet verwonderlijk, vindt de auteur, want zonder de kennis van de bronnen die Weber inspireerden blijft de bijzondere waarde van de studie in het duister en het sociologische karakter ook onopgemerkt. En het moet gezegd: door Brauns reconstructie van Webers Musik-Studie is het isolement dat haar altijd omgaf, zo ongeveer geheel opgeheven. Het is een knappe prestatie om het zeer grote aantal aspecten van de muziek dat Weber destijds bijna in telegramstijl heeft behandeld elk afzonderlijk en in samenhang te verbinden met diens *grand theory*. Door Brauns monnikenwerk is Webers muziekstudie definitief opgewaardeerd tot muzieksociologie.

Christoph Braun (1960) studeerde politicologie, geschiedenis en muziekwetenschap in Freiburg, waar hij promoveerde op het hier besproken boek. Nu is hij docent sociologie aan dezelfde universiteit en tevens muziekcriticus van o.a. de *Badischen Zeitung*.